

Eski Uygurcada “Sanı” Kelimesiyle Kurulu Sonsuz Anlamına Gelen Abartılı İfadeler¹

Aybüke Betül Doğan*

Öz

Bu çalışmada, Eski Uygurca metinlerden yola çıkılarak sonsuz anlamına gelen ve cümleye abartı unsuru katan “*sanı*” ile kurulu yapılar üzerinde durulmuştur. Eski Uygurcadan seçilen örnek kelime gruplarının söz dizimsel boyutları, gramatikal açıdan nasıl bir görünüm sergilediği ve kullanım sıklıklarının metinlerde ne şekilde yoğunluk arz ettiği incelenmiştir.

Araştırma alanı olarak Eski Uygurcadan belirlediğimiz birkaç metin üzerinden konu açıklanmaya çalışılmıştır. *Altun Yaruk*, *Maytrisimit*, *Kuanşi İm Pusar*, *Daşakarmapathāvadānamālā*, *Uigurica II*, *Berliner Turfantexte VIII* ve bu eserler üzerinde yapılmış kimi çalışmalar, örneklem alanını oluşturmuştur. Veriler gösterilirken okuyucunun transkribine bağlı kalınmış, bu sebeple farklı okuyucuya göre örnek metinlerin transkribi değişiklik göstermek zorunda kalmıştır. Ancak çalışmanın alt başlıklarında bir ortaklık olmasının gerektiği düşüncesinden hareketle tarafımızca uygun görülen transkripsiyon gösterilmiştir. Buna göre, *sanı* yapısıyla kurulmuş çeşitli kelime gruplarının, bir şeyin sayılamayacak kadar çokluğuna gönderme yaptığı, *sanı* kelimesinin farklı biçimlerde isim grubuna eklendiği ve benzer fonksiyonda cümlede görev aldığı gözlenmiştir. Cümle içerisinde bu yapılar, çoğunlukla ismi niteleyen pozisyonunda yer almış, ayrıca belirteç görevi de üstlenmiştir. *Kalpa - asankı - kolti - koti* ile ise *sanı / sanınça* şeklinde kelime gruplarıyla karşılaşılmıştır. Ayrıca abartı ifade eden *kog kıçmuk sanı*, *kog parmanular sanınça*, *parmanular sanınça*, *ot yem sanınça*, *alku tınlıqlarning sanı sakışı* gibi yapılar da çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. *Sanı* ile kurulmuş yapıların, aynı anlamdaki başka kelime gruplarıyla kullanımı dikkat çekmiştir. Bu durum da cümledeki abartı anlamını kuvvetlendirmiştir.

Böylece Eski Uygurcanın söz varlığına temas edilmiş, abartma unsuru sağlayan çeşitli yapılar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Eski Uygurca, “*sanı*”, abartma unsuru, söz dizimi, işlevsel yaklaşım, anlam bilimsel yaklaşım.

¹ Bu çalışma, 2015 yılında yayınlanan, *Eski Türkçede Ölçü* adlı yüksek lisans tezinden hareketle ortaya çıkarılmış ve farklı açılardan işlenmiştir.

* Arş. Gör. Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, Düzce, Türkiye. Mail adresi: betulkiymaz@duzce.edu.tr.

Exaggerated Expressions of Eternal Significance Established with the Word “Sanı” in Old Uighur

Abstract

In this study, the structures that are built up with *sani*, which means endless meaning and exaggerated elements of the sentence, are excerpted from the Old Uighur texts. The emphasis is on the syntactic dimensions of the sample groups selected from the Old Uighur, how they appear from a grammatical point of view, and how the frequencies of use are concentrated in texts.

As a research area, we tried to explain the topic through several texts that we have determined from Old Uighur. *Altun Yaruk*, *Maytrasimit*, *Kunsi Im Pular*, *Uigurica II*, *Daşakarmapathāvadānamālā*, *Berliner Turfantexte VIII* and some studies on these works have created the field of sampling. The transcripts of the readers were tied up while the datas were being shown, which meant that the transcripts of the sample texts had to change according to different readers. However, the transcription that is deemed appropriate by us is indicated by the idea that there should be a partnership in the subheadings of the papers. According to this, it is observed that various word groups established with the "sani" structure refer to as many of them as can not be counted, and it is observed that the word is added to the name group in different ways and placed in a similar function. In the sentence, these constructions mostly took place in the name qualifying position. "kalpa - asankı - kolti - koti" in the form of groupings. In addition to these constructions, structures such as *kog kıçmuk sanı*, *kog parmanular sanınça*, *parmanular sanınça*, *ot yem sanınça*, *alku tunıglarning sanı sakışı* are included in the study and evaluated from various angles. It has been pointed out that the structures established with "sani" are used together with other word groups in the same sense. This situation has also strengthened the sense of exaggeration.

Thus, various utilities which have been brought into contact with the vocabulary of the Old Uighur and which provide an exaggeration element have been dealt with.

Keywords

Old Uighur, “sanı”, exaggeration element, syntax, functional approach, semantic approach.

Giriş

Bu çalışmada, Eski Uygurca metinlerden hareketle *sani-sanınça* kelimeleriyle kurulu abartılı ifadeler yer verilmiş; Budist ve Maniheizt kültürün etkisini kuvvetle yaşayan Eski Uygurların bu ifadeleri sağlarken Sanskritçe kelimelerden yararlandığı görülmüştür. Sadece Budist kültür değil; Eski Uygurların geçmişten gelen milli kimliklerinden gelişen ve

dillerine yansıyan abartı unsurları da göze çarpmıştır. Bu tarz kullanımlar arasında çalışmamızın belirleyici noktası *sanı-sanınça* kelimesiyle şekillenmiş yapılardır. Örneklem alanımız bu şekilde sınırlandırılmıştır. *Sanı* kelimesine, Yong Song Li’nin *Türk Dilinde Sontakılar* adlı eserinde “Sontakı Gibi Kullanılan Adlar” bahsinde yer verilir ve dolaylı olarak edat işlevi kazandığına dikkat çekilir (2004: s. 711). Sa- “saymak” (<sā-) fiilinden türeyen bir ad oluşu belirtilerek Karahanlıca ve Harezmcede *gibi* anlamına gelen bir edat görevi kazandığı vurgulanır. Ayrıca Tuvacada yanına durum eklerinden birini alarak “her” anlamıyla kullanıldığı, çağdaş Kırgızcada ise doğrudan bu kelimenin “her” anlamına geldiği görülür (Li, 2004: ss. 711-712). Dolayısıyla bu kelimenin Köktürk ve Eski Uygur sahasında *gibi* fonksiyonuna dikkat çekilmemiştir. Karahanlı dönemine ait Kutadgu Bilig ve Harezm dönemine ait Hüsrev ü Şirin metinlerinde *sanı*, edat fonksiyonu üstlenerek “gibi” anlamını kazanmıştır. Ancak ele alınan bu çalışmada, *sanı* kelimesinin böyle bir işleve henüz sahip olmadığı gözlenmektedir. Köktürkçe ve Eski Uygurca dönemi içerisinde “bir şeyin sayısını” ifade etmede yararlanılan isim unsuru olarak hatta isim unsurunun tamlanamı konumunda karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli hâl ekleriyle veya tek başına yalın hâliyle metinlerde yer almıştır.

Kemal Eraslan’ın *Eski Uygur Türkçesi Grameri* adlı çalışmasında da edatlar, geniş ve ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ancak Eski Uygurcada *sanı* kelimesinin edat işleviyle karşılaşılmamıştır (2012: ss. 273-310). -a / -e, -ı / -i, -u / -ü zarf-fiil eklerinin, bilhassa edat türeten yapım eki işlevine dikkat çeken Eraslan, Eski Uygurcada “her” anlamını karşılayan *sayu* edatından bahsetmektedir. Nitekim Köktürkçede de *sayu* kelimesi tanıklanmakta (Tekin, 2003: s. 252) ve orada da “her” anlamını karşılamaktadır: *yir sayu* “her yer”(KT G9, BK K7, BK D22). Ayrıca Bilge Kağan Teñri Kağan Yazıtı’nda *kök teyeñin sansız kelürüp koop koottı* “gök sincaplarını sayısız (miktar)da getirip (hediyeye olarak) hep bıraktılar” (BKT G12) (Tekin, 2010: ss. 68-69) örneğinde *san* isminin yokluk ekiyle (+sIz) kullanımı ve “sayısız” anlamıyla zarf işlevi dikkat çekmektedir. Yani Köktürkçe metinlerde *sanı* doğrudan tanıklanmamakta aynı kökten gelen *sayu*, *san* ve *sansız* kelimeleri tespit edilmektedir. Neticede *sanı* ile kökteş olan *sayu* (<sa-y-u² [Fiil Kök-Yardımcı Ses-Zarf-Fiil]) edat işleviyle Eski Uygurcada kullanım alanına sahipken, *sanı* kelimesi (<sa-n+ı [Fiil Kök-Fiilden İsim Yapım Eki + 3. tekil şahıs iyelik eki]) Eski Uygurcada isim tamlaması içerisinde gözlenmiştir.

Gabain ise, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserinde “Vasıflık ve İsim” başlığı altında değindiği mukayese ve küçültme bildiren +çA eki aracılığıyla *sanınça* yapısını örneklendirmiş ve “sayısınca” anlamını vermiştir.

² Kemal Eraslan *sayu* kelimesinin etimolojisini *sayu* < *say-u “her” şeklinde yapmıştır (2012: s. 599).

Dolayısıyla Eski Uygurca kolunda +çA ekiyle birlikte *sanı* isminin var olduğunu Uigurica II adlı çalışmayı kaynak göstererek ortaya koymuştur (2007: s. 114).

Eski Türkçe gramer çalışmalarında, *sanı* ve *sanınça* kelimelerinin durumu hakkında kısaca bu açıklamalar verilebilir. Ele alınan bu incelemede ise anlam itibarıyla sonsuzluğa işaret eden *sanı-sanınça* ile kurulu yapılar işlenmiş, bu ifadelerin biçimleniş şekli dikkate alınarak bu yapıların kelime sıralaması ve kelime seçimi açısından nasıl bir tercihte bulunduğu irdelenmiştir.

Örnek veriler gösterilirken okuyan kişinin transkribi esas alınmıştır. Ancak çalışmanın alt başlıklarında tarafımızca uygun görülen transkripsiyona yer verilmiştir.

Araştırma Metinleri

İnceleme alanı Eski Uygurca metinlerden seçilmiş ve bunlar arasından da sınırlandırmaya gidilerek belli başlıları üzerinde çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu metinler aşağıda sıralandığı gibidir:

Bang, W. ve A. Von Gabain (1930). *Turkisch Turfan Texte IV*.

Barutcu, F. Sema (1987). *Uygurca Sadaprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Elmalı, Murat (2016). *Daşakarmapathāvadānamālā*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kara, Georg ve Peter Zieme (1977). *Berliner Turfantexte VIII. Die Uigurischen Übersetzungen des Guruyogas "Tiefer Weg" von Saskya Pandita und der Manjusrīnamasamgiti, Mit 90 Faksimiles auf 50 Tafeln*. Berlin: Akademie Verlag.

Kaya, Ceval (1994). *Altun Yaruk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ölmez, Mehmet (1994). *Hsüan-Tsang'ın Eski Uygurca Yaşamöyküsü VI. Bölüm*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Tekin, Şinasi (1960). *Uygurca Metinler I. Kuanşi İm Pular (Ses İşiten İlah), Vap hua ki atlıg nom çeçeki sudur (saddharmapungdarika-sutra)*, Erzurum: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

----- (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit, Burkancuların Mehdisi Maitreya İle Buluşma Uygurca İptidâi Bir Dram (Burkancılığın Vaibhasika Tarikatına Ait Bir Eserin Uygurcası)*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Tezcan, Semih (1974). *Berliner Turfantexte III, Das Uigurische - Das Insadi Sutra, Mit 69 Faksimiles auf 69 Tafeln*. Berlin: Akademie Verlag.

1. Asankı - Kalp - Nayut - Koti Sanınça

Bu başlıkta, Eski Uygurların edebî kültüründe yer alan ve Sanskritçenin etkisiyle oluşmuş kimi yapılar incelenmiştir. *Asankı*, *kalp*, *koti* ve *nayut* gibi Sanskritçe kelimelerin *sanı* veya *sanınça* ile kurduğu, abartı anlamı sağlayan yapıların söz dizimsel durumları ve cümledeki fonksiyonları örneklerle gösterilerek açıklanmıştır.

1.1. Asankı Sanınça: “Asankı sayısınca” anlamı verilmekle birlikte “sonsuz sayıda” anlamı da kastedilmektedir. *Asankı* - *asangı* - *asankı* gibi farklı okunuşları olan aslen Sanskritçe “asamkhyeya” kelimesinden Eski Uygurcaya *asankı* şeklinde geçen bu kelime, “sayısız, pek çok” anlamlarını ihtiva etmektedir (Eraslan, 2012: s. 630). *Asankı*’den türeyen yine sayısız anlamına gelen *asankılığ* kelimesine de Eski Uygurcada tanık olunmaktadır. Ancak *sanı* isim unsuruyla birlikte +IIğ isimden isim yapım ekinin eklendiği örnekle karşılaşılmanın, yalın biçimiyle *asankı* şeklinde kullanımı gözlenmiştir.

(1) *asankı sanınça* ätöz “asankı sayısınca (sayısız) vücut” (Barutcu, 1987: s. 249).

(2) *asangı sanınça* tınlıglar “asamkhyeya sayısınca yaratıklar” (Tekin, 1976: s. 100 / 22-23).

(1) ve (2) numaralı örneklerde söz dizimsel açıdan eşdeğerlik mevcuttur. Kendinden sonra gelen isim unsurunun niteleyicisi konumundadırlar. Araya başka bir niteleyici öge girmemiştir. Ancak bunun dışında *asankı* terimiyle oluşan başka kelime grupları da vardır. (3, 4 ve 5) numaralı örneklerde görüldüğü gibi *asankı sanınça* kelime grubu araya başka isim veya isim unsurlarını da almıştır. Buna göre Maniheizt ve Budist terminolojiye ait *asankı* kelimesi yine aynı inanç sisteminin diğer dil ürünlerinden *nayut* ve *kalp* kelimeleriyle birlikte kelime grubu oluşturmuştur. Her terim de kendi içerisinde “sayılamayacak kadar çokluğa” işaret etmiş, bu şekilde anlamdaki abartı ifadesi daha da kuvvetlendirilmiştir. Anlam sağlanırken beş örnek de *sanınça* ile tamlama meydana getirmiş ve bu yapı kendinden sonraki *tınlıg*, *ätöz*, *yërtinçü* gibi ögeleri nitelemiştir.

(3) *biş yigirmi asangı nayut sanınça yavaniki tınlıglarağ* “on beş Asamkhyeya kadar nayuta miktarınca her cins varlığı” (Tekin, 1976: s. 40 / 31-32).

(4) *on asankı kalp sanınça* üç miñ ulug miñ yërtinçülerte tolu yeti erdini urup burkanlarka buşı bërser “sayısız devirlerce çok çok dünyalarda bulunan yedi mücevher toplayıp Buddhalar’a bağışlasa ...” (Çetin, 2012: s. 98).

(5) *biş asanki nayut sanınça* tınılıklar “beş asanki nayut sayısınca canlılar” (AY, 3 / 9).

Örneklere ayrıca *asanki* teriminin “beş, on, on beş” sayı sıfatlarını tercih ettiği gözlenmiş ve kalıplaşmış bir kullanım olabileceği düşüncesi hâkim olmuştur. Neticede *asanki sanınça* yapısı art arda metinlerde sıralandığı gibi, söz dizimsel konumu göz önüne alındığında *nayut* ve *kalp* gibi başka abartı ifadelerini de araya kabul etmiştir.

1.2. Kalp Sanınça: “Kalpa sayısınca, sayılamayacak kadar çok” anlamına gelmektedir. *Kalpa* terimi de *asanki* gibi sınırsız anlamını kasteden bir anlam alanına sahiptir. Hinduizm’e göre Brahma için bir gündür ve 1,000 yuga’dan oluşur. (1 yuga = 4,320,000 yıl) (Ayazlı, 2011: s. 437). *Kalpa* ifadesi Sanskritçedir, Eski Uygurcadaki karşılığı *kalp*’tir. Devir, çağ; yıl ile kısıtlanamayacak bir zaman ölçüsü olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Hinduizme göre günahkârların, cehennemde bu zaman ölçüsüne göre cezalandırılacağına inanılmaktadır (Eraslan, 2012: s. 634). Budizm’de *kalpa* genel olarak dünyanın ya da evrenin oluşumu, yeniden yaratılması arasında geçen zamanın uzunluğunu, dünyanın oluşum sürecini, varlığı ve yokluğu ifade etmektedir. Dolayısıyla Budist inanç hayatında *kalpa*’nın ölçümüyle ilgili farklı yorumlara yer verilmektedir. Ancak genel anlamda uzun bir zaman dilimini yansıtan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Budist literatürde küçük, orta, büyük ve sayılamayan *kalpa*’ların varlığına da işaret olunur (Ayazlı, 2011: s. 437). Teorik açıklamalar ışığında, *kalpa* terimi, fizikî şartlar düşünüldüğünde dört milyon üç yüz bin yıllık bir zaman dilimini içine alması sebebiyle Eski Uygurca metinlerde, uzun zamandan kinaye olarak abartılı bir ifade yansıtan metaforik bir öge olarak algılanmalıdır. Bu kelime, isim tamlaması oluşturma özelliği yanında sonraki isim unsuru için sıfat fonksiyonuna da sahiptir. Eraslan’ın çalışması bu noktada örnekleri alt alta sıralaması bakımından çalışmamıza yardımcı olmaktadır: *kalpa öd* “sayısız devirler”, *kalpa ödün* “uzun müddet”, *kalpa ütün* “uzun müddet” (2012: s. 576). *Kalpa ödi* “hayat devri” ve *kalpa sakışı* “kalpa sayısı” (2012: s. 576) gibi kelime gruplarında tamlayan unsur konumundadır. *Altun Yaruk* 7. kitapta, (6) numaralı örnekte, *kalp sanınça* yapısı, kozmolojik açıdan binlerce, milyarlarca evrene yani sonsuzluğa işaret ederek abartı anlamını vurgulamıştır:

(6) *kalp sanınça* üç miñ ulug miñ yertinçülerte tolu yeti erdini urup burkanlarka buşı bërser “kalpa sayısı kadar, sayısız devirlerce çok çok dünyalarda bulunan yedi mücevher toplayıp Buddhalar’a bağışlasa” (Çetin, 2012: s. 98). Taradığımız seçme metinlerde sadece bu örnek içerisinde *kalp sanınça* kelime grubuyla karşılaşmıştır. Dolayısıyla ifade açısından *sanı* kelimesiyle birlikte *kalp* teriminin çok tercih edilmediği görülmüştür. Kelime sıralaması açısından iki kelime arasına başka bir unsur kabul etmeyen *kalp sanınça* yapısı, yeryüzü / dünya kelimesinin niteleyicisidir.

1.3. Nayut Sanınça: “Nayut miktarınca, sayısız, sonsuz sayıda” demektir. *Nayut* kelimesi, Sanskritçe kökenli *nayuta*’dan gelişmiştir. “Büyük bir sayı” (Tekin, 1976: s. 433); “çok” ve “sonsuz” (Eraslan, 2012: s. 635) gibi anlamlara gelen bir kelime olup Eski Uygurca metinlerde *nayut* şeklinde geçmektedir.

(7) tümen *nayut sanınça* “on bin nayuta sayısınca” (Tekin, 1976: s. 183 / 9).

(8) iki yigirmi *nayut sanı* tengri kuvrağı birle “on iki nayuta sayısınca tanrılar cemaati ile” (Tekin, 1976: s. 165 / 12-13).

(9) yüz miñ tümän *kolti nayut sanınça* burhanlarka barçaka ağır ayag kılmış bolur “yüz bin tümen (1 milyar) koti, nayuta sayısınca bütün Budalara tamamına saygı gösterilmeli.” (Ayazlı, 2012: s. 90).

(10) ülgüsüz sansız yüz miñ tümän *kolti nayut sanınça* tınlıglarınıñ nizvanılığ kadguların tarkarıp “sayısız yüz bin tümen (1 milyar) koti, nayuta sayısınca canlıların ihtiras kaygılarını uzaklaştırıp...” (Ayazlı, 2012: ss. 108-109).

(11) siz yarlıkaguçı bo nom ärdinikä yüz miñ tümän *kolti nayut sanı* üzä artı oğşayu täginmäz (Ayazlı, 2012: s. 120).

Maniheist ve Budist inanç sistemine ait *nayut* teriminin *burhan* “buda” ve *tınlıg* “canlı” kelimeleri için bir sıfat oluşturduğu dikkat çeker. *Nayut sanı* - *nayut sanınça* ile kurulu abartma ifadelerinde (7-11 örneklerinde) dikkat çeken bir başka nokta, iki unsur arasına başka bir sıfat ya da isim unsurunun girmemesidir. *Kolti* terimi kelime grubundan önce yapıya dâhil olmuştur (9, 10, 11). *Nayut*, hem *sanı* (8, 11) hem de *sanınça* (7, 9, 10) ile tamlama kurarak “sayısız” anlamını sağlamıştır.

1.4. Koti Sanınça: “Kolti sayısınca, sayılamayacak kadar çok” anlamını ifade eder. Eski Uygurcada *sanı* kelimesinden kurulu diğer abartı ifadelerinden biri de *kolti sanınça* yapısıdır. Sanskritçe *koti* kökenli kelime, Eski Uygurcada *kolti* şeklindedir. “On milyon, sayısız, sonsuz, pek çok” gibi anlamlar içermektedir (Eraslan, 2012: s. 582, s. 634; Kıdambı-Kaya, 2013: s. 101). (12 - 19) örneklerinde *sanınça* ile kelime grubu oluşturmuş; *raksaş* “şeytan”, *yek* “şeytan”, *tirti* “hoca”, *üd* “zaman”, *arhant* “aziz, burhan “buda-burhan” gibi isimlerin sıfatı görevinde yer almıştır. Ayrıca tanıklanan örneklerde, söz dizimi dikkate alındığında iki isim unsuru arasına başka bir kelime yahut kelime grubu girmemiştir.

(12) *kolti sanınça* raksaşlar utru turur “sayılamayacak kadar çok şeytanlara karşı durur” (Elmalı, 2016: s. 190).

(13) çaştanë èlig tegresinte *kolti sanınça* yekler katıg ünin kırışdılar alakırışdılar “Çaştana’nın çevresinde sayılamayacak kadar çok kolti

sayısınca şeytanlar toplanıp kaba seslerle bağırıp çağırdılar” (Elmalı, 2016: s. 192).

(14) Puranida ulatı *kolti sanınça* tirtilar birle yığıltılar erti erser adın tınlığı arhant kutıña köñül turgurgalı ugaylar “Purāṇá ve pek çok aykırı hoca bir araya geldiklerinde başka bir canlıyı arhant kutsallığına yükseltmek istemeyeceklerdi.” (Elmalı, 2016: s. 199).

(15) *kolti sanınça* arxantlar (Bang, 1930: s. 90) “kolti sayısınca arhantlar”: der unermesslich vielen Arhante (Bang, 1930: s. 91).

(16) *kolti sanınça* burkanlarka tapınıp “koti sayısınca (sayısız) burkanlara tapındığında” (Tekin, 1960: s. 179).

(17) ülgüsüz *kolti sanınça* tirini kuvragı birle “sayısız kolti sayısınca” (AY, 314 / 23).

(18) sansız *kolti sanınça* kalp üdler “sayısız kolti sayısınca zamanlar” (AY, 499 / 5).

(19) ülgüsüz üküş *kolti sanınça* azrua tengriler “sayılamayacak kadar çok zarua tanrılar” (AY, 315 / 8).

(20, 21, 22) numaralı örneklerde ise *kolti sanınça* yapısından farklı olarak +çA eşitlik eki almaksızın sadece *sanı* kelimesiyle kurulu isim unsuruyla karşılaşılır:

(20) *altmış iki koti sanı* bodistvlar “62 kolti sayısınca burkan adayları” (Tekin, 1960: s. 84).

(21) *on tümen koti sanı* “yüz bin koti sayısınca” (Tekin, 1960: s. 89). Bu örnekte, abartı unsurunu kuvvetlendirmek için *miñ, tümän* sayılarından yararlanılmıştır.

(22) *bir koti sanı* tengrilerke... “ bir koti sayısınca tanrılara” (AY: s. 669/ 1).

Sıfat pozisyonunda kullanılan bu abartılı ifadelerde ayrıca *koti-kolti-kolti* teriminin tercih ettiği sayılar da tespit edilir: *altmış iki, on tümen, bir* gibi. *Kolti* teriminin *sanı* veya *sanınça* kelimesi olmaksızın bazı sayılarla birlikte kullanımı da dikkat çekicidir:

(23) yalanguqlarning *elig yiti* kolti altı yüz tümen yıllar ertser “insanların 57 koti ve 600 bin yılı geçse” (Tekin, 1976: s. 153 / 24-25).

(24) yalanguklar *al(tı) tü(men) yüz bir otuz kolti* al(tı) (ming) tümen yıllar ertser “insanların 60121 koti ve 60 milyon yılı geçse” (Tekin, 1976: s. 156 / 42-44).

(20-24) numaralı örnekler göz önünde tutulduğunda *koti-kolti-kolti* teriminin birlikte kullanıldığı sayılar tanımlanmakla beraber tercih ettiği sayılarla ilgili herhangi bir genelleme yapmak mümkün olmamaktadır.

(25) ätözün *kolti sanınça* böldäçi “vücudunu kolti sayısınca bölecek” (Kara, 1977: Str 187). Bu cümle yapısında ise *kolti sanınça* kelime grubu, işlev itibariyle belirteç özelliği göstermiştir. Örnekler dikkate alındığında belirteç pozisyonunda *sanı- sanınça* yapısıyla kurulu abartılı ifade ile çok az karşılaşmaktadır³.

Bunların yanı sıra abartı anlamı katan Sanskritçe kökenli kelimelerin bir arada kullanımına da şahit olunmakta, böylece anlamdaki ifade gücünün daha da kuvvetlendiği dikkat çekmektedir. Bu şekilde, Türkçenin tarihi dillerinden Eski Uygurcada, söz sanatını yetkin bir dille kullanım göze çarpmakta, dilin zengin ifade gücü kendini belli etmektedir. Aşağıda *Altun Yaruk* 6. kitaptan bir kısım, bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir (27 numaralı örnek). Öğreti mücevherinin değerinin *yüz bin tümen koti, nayuta* sayısına bile tam olarak karşılık gelmediği; öğreti mücevherinin değerini ifade etmede abartı unsurlarının art arda söylenmesinin dahi ifade için yeterli olmadığı dile getirilmiştir. Bu yolla dilin inceliklerinden yararlanılmıştır:

(26) siz yarlıkaguçı bo nom ärdinikä *yüz miñ tümän kolti nayut sanı* üzä arıtı ogşayu täginmäz (Ayazlı, 2012: s. 120).

(27) *yüz miñ tümän kolti nayut sanınça* burhanlarka barçaka ağır ayag kılmış bolur “yüz bin tümen (=100.000x10.000=1 milyar) koti, nayuta sayısınca Budaların tamamına saygı göstermiş olur” (AY: s. 419/1-3) (Ayazlı, 2011: s. 658). (27) numaralı bu örnekte Budist - Maniheizt inanç dünyasında, *yüz miñ tümän kolti nayut* kelime grubu “milyar evren”i karşılamaktadır. *Kolti* ile *nayut* terimlerinden oluşan sıfat unsuru, “sayılamayacak kadar çokluğa, sonsuzluğa” işaret ederek, abartılı bir anlam boyutu oluşturmuştur. Ayrıca söz dizimsel konumlama göz önüne alındığında 26-27 örnekleri bağlamında *kolti sanınça* yapısının araya kelime aldığı gözlenmiştir. Ancak *kolti sanınça* yapısının *kolti nayut sanınça* yapısına göre daha sık bir kullanım tercih ettiğini örnekler vesilesiyle söylemek mümkündür. (12-22) numaralı örnekler, *kolti sanınça / kolti sanı* iken, (26-27) numaralı örnekler *kolti nayut sanınça* yapısındadır.

³ Aynı fonksiyonda başka bir abartı ifadesi *kog kıçmuk sanı* ile oluşan (44) numaralı örnek için geçerlidir.

2. Kum Sanınça

“Kum sayısınca çok, sonsuz sayıda” anlamını ihtiva eder. Clauson, kum kelimesinin Farsçadan Eski Türkçeye geçmiş ödünç bir kelime olduğuna vurgu yapar (ED, 625b). Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesinden tanıkladığı birkaç örneğe de yer verir. Gabain ise *kum sanınça* yapısındaki +çA ekinin mukayese yahut küçültme ifade ettiğine vurgu yapar (2007: s. 114): säkiz on säkiz gañ ögüzteki *ḡum sanınça* alḡu ançulayu kälmişlär “Ganj nehrindeki kum sayısınca seksen sekiz kere hepsi böylece gelmişler.” (U II 47, 83), (Gabain, 2007: s. 114). *Orhon Türkçesi Grameri*’nde sözlük ve indeks kısmı içerisinde kum kelimesinin bahsi; Kara Kum yer adı içerisinde geçmiştir (Tekin, 2003: s. 249). *Kum sanınça* kelime grubuna Orhon Türkçesi metinlerinde tanık olunmamıştır. Bu ifade grubuyla ilk olarak Eski Uygurca metinlerde karşılaşılmakta ve abartı ifadesi olarak sıkça kullanıldığı gözlenmektedir.

(28 - 40) numara ve arasındaki örnekler, çeşitli Eski Uygurca metinlerin pek çoğunda *kum sanınça* ifade grubunun tercih edildiği sonucunu doğurmuştur. *Altun Yaruk*, *Maytrısimit*, *Daşakarmapathāvadānamālā*, *Türkisch Turfantexte IV* adlı eserlerden tespit edilen örneklerde *kum sanınça* ifade grubunun; *burkanlar*, *nomlug yertinçü*, *yertinçü*, *bodistvlar*, *bügü biliglig*, *nom*, *burkanların et’özleri*, *kalp üdleri* gibi isim ve isim unsurlarını nitelediği görülür:

(28) yüz ming *kañ ügüzdeki ḡum sanınça* burkanlar uluşınta (Ölmez, 1988: s. 79) “yüz bin Ganj ırmağındaki kum sayısınca Buddhalar ülkesinden” (Ölmez, 1988: s. 151).

(29) [*ku*]m *sanınça* nomlug yertinçü tüz [är]di “[Ganjdaki] kum sayısınca öğreti bölgesini ... tümüyle kapsadı” (Ölmez, 1994: s. 95).

(30) *gañ ögüz içinteki ḡum sanınça* bodistvlar “Ganj nehri içindeki kum sayısınca burkan adayları” (Tekin, 1960: s. 84).

(31) *gañ ögüzteki ḡum sanınça* бүгү билігліг бурканлар (Barutcu, 1987: Str 645) “Ganj nehrindeki kum sayısınca bilge burkanlar.”

(32) *gañ ögüz içindäki ḡum sanınça* бүгү билігліг бурханлар (Tezcan, 1974: Str 67-68) “Ganj nehri içindeki kum sayısınca bilge burkanlar.”

(33) *ḡum sanınça* burkanlarıḡ nom nomlaḡalı “kum sayısınca budalara öğreti öğretmek için (Ölmez, 1988: s. 128).”

(34) *gañ içinteki ḡum sanınça* бурханлар үкүш ер[üş]...“Ganj nehri içindeki kum sayısınca burhanlar pek çok ...” (Elmalı, 2016: s. 175).

(35) öñre *kum sanınça* [bur]hanlar bo yertinçüde belgürtiler “daha önce sayısız burhanlar bu yeryüzünde ortaya çıktılar” (Elmalı, 2016: s. 102).

(36) ülgüsüz sansız *ganj ügüzdeki kum sanınça* burhanlar uluşınta keñürü yadılıp “uçsuz bucaksız Ganj nehrinde kum sayısınca budalar ülkesinde yayılarak...” (Ayazlı, 2012: s. 104).

(37) *kum sanınça* burkanların et’özleri “kum sayısınca burkanların vücutları” (AY 44 / 18)

(38) *gang ögüzdeki kum sanınça* kalp üdler “Ganj nehrindeki kum sayısınca hayat devirleri” (AY: s. 671 / 16)

(39) *gang ögüzdeki kum sanınça* üç ming ulug ming yirtinçüler “Ganj nehrindeki kum sayısınca sayısız yeryüzüler (AY: s. 155 / 15, s. 161 /23, s. 162 / 1).

(40) *gang ögüz içinteki kum sanınça* bütmiş buyanlığı “ganj nehri içindeki kum sayısınca inanmış sevaplı ...” (AY: s. 191/18-19).

Kum sanınça < kum sa-n+n+ça (İsim / Fiil Kök-Fiilden İsim Yapım Eki+3. Tekil Şahıs İyelik Eki + Zamir n + Eşitlik Eki) şeklinde etimolojisi yapılır. Bu yapı dışında sadece *sanı* ile kurulu örneklerle de karşılaşılr (41-42 örnekleri):

(41) qamag üç ödki *kang ögüz içintäki qum sanı* (Bang, 1930: s. 88) “Bütün (Budaların yaşadığı) üç zamanın ganj nehri içindeki kum sayısınca”: aller Buddhas der drei Zeiten, deren Zahl gross(*) ist wie der Sand im Ganges-Flusse (Bang, 1930: s. 89).

(42) ulug *ögüzdeki kum sanı*... “büyük nehirdeki kum sayısınca” (AY: s. 583 / 4).

Örneklerde, *kum sayısınca* ibaresiyle Ganj nehrinin birlikteliği dikkat çeker. Kum sayısınca anlamını veren *kum sanınça*, *kum sanı* ifade gruplarının anlatımında Ganj nehrinin belirleyiciliği görülür.

Hinduizm inancında Ganj nehri ayrı bir öneme sahiptir. Eski Uygurların da inanç sistemlerinin Budist ve Maniheizt dinin etkisi altında olması sebebiyle hayat görüşlerinde ve dolayısıyla edebî hayatlarında Ganj nehri etkileyici bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Ganj kelimesi, Sanskritçe *gaṅgā* kelimesinden Eski Uygurca’ya *gang* olarak geçmiştir (Kaya, 1994: s. 490). (43) numaralı örnekte ise aynı anlam “Ganj nehrindeki kum sayısınca” tek bir kelime *ganavuluk* ile kaşılanmıştır:

(43) kamağ *ganavuluk* burkanlar bo monı teg ülgüsüz üküş edgüleriñ ağılıkı teg bolurlar “Ganj nehrindeki kum gibi sayısız Budalar, bu ve bunun gibi pek çok iyiliğın hazinesi gibi olurlar” (Elmalı, 2016: s. 117).

3. Kog Kıçmuk Sanı

“Toz toprak sayısınca, havadaki zerre miktarınca, sonsuz sayıda” anlamındadır. *Eski Uygur Türkçesi Gramerinde* (Eraslan, 2012: s. 582) ve Clauson’un *Etimoloji Sözlüğü*’nde “toz, zerre” (ED, 609a) anlamıyla açıklanan *kog*; *kog kıçmuk sanı* yapısı içerisinde, “bir şeyin sayılamayacak kadar çokluğu” bilgisini, abartılı bir dille yansıtmaktadır. Kelimenin etimolojisi üzerine Clauson *ko:- fiilini önermiş ve ko-k< “Fiil Kök - Fiilden İsim Yapım Eki” şeklinde ek-kök ayrımını yapmıştır (ED, 609a). *Kıçmuk* kelimesi ise *kıçmık* madde başında “küçük parçacıklar”, “toz” ve “zerre” olarak yorumlanmakla beraber, *kıç-muk şeklinde tahlil edilir (ED, 591b). Ancak Clauson, bu örnekteki işleviyle benzer bir “-mık” ekinin tanıklanmadığını da ayrıca ekler. Ayrıca *Hsüan Tsang Biyografisi* (322-3) ve *Uigarica IV*’ten (20, 253-4) alıntı yaparak şu örneği verir: yağız yer arkasındaki topraknın paramanu *koğ kıçmuk* “yeryüzünün gerisindeki toz, zerre, toprak parçacıkları”. ED’de kelimelerin anlamına dair bir açıklık getirilmiş olup çalışmamızla ilgili olarak *sanı* kelimesiyle şekillenmiş bir yapı yoktur. *Gabain* ise *kıçmık* şeklinde transkribini yapmış ve “atom” anlamını vermiştir (2007: s. 280).

Kog kıçmuk sanı kelime grubu taradığımız metinler arasında sadece Eski Uygurca *Daşakarmapathāvadānamālā* adlı eserde tanıklanmıştır:

(44) yağız yer arkasındaki topraknın parmanu⁴ *kog kıçmuk sanı* neçe erser “kara toprak altındaki toprağın atom miktarı kadar olsa” (Elmalı, 2016: s. 191). *Sanı* ve *sanınça* yapılarının büyük bir çoğunluğu sıfat işlevi üstlenirken, bu örnekte *sanı* ismiyle kurulu yapı belirteç fonksiyonundadır. *Altun Yaruk* 5. kitapta ise (45. örnekte) *sanı* ile değil aynı kökün farklı türetim şekli *sakışı* ile sağlanmış aynı anlama gelen bir yapı söz konusudur. Ancak burada da *kog kıçmuk* ikilemesi yoktur ve sadece *kog* kelimesi tercih edilmiştir:

(45) ol *kogların sakışı* “o tozlar sayısınca” (Uçar, 2009: Str 617).

Kog kıçmuk kelime grubunun ikileme şeklinde kullanımı dikkat çeker. *Altun Yaruk*’ta sekiz yerde *kog* kelimesi tanıklanmakla beraber aşağıda ayrıca gösterilen örneklerde, *kog* ve *kıçmuk* kelimelerinin bir arada yer aldığı gözlenmiştir (46 - 48 numaralı örnekler). Ancak bu örneklerin ilk ikisinde (46 ve 47 örneklerinde), çalışmada ele alınan tarzdan farklı olarak sadece

⁴ Paramānu: en küçük parça, zerre (Eraslan, 2012: s. 636).

ikilemeli kullanım yer almış; *sanı* ile oluşturduğu yapıyla karşılaşılmamıştır. (48) numaralı örnekte ise *kog kıçmuk sanı* ile sağlanan abartı ifadesine benzer bir yapı *kolu* “zaman” kelimesiyle gerçekleşmiştir:

(46) [*kog kıçmu*]*kun* yme neteg [sansız sakışsız erse]r “toz zerren yine ne kadar sayısız ise (AY: s. 113 / 8).

(47) barça *kog kıçmuk teg* uşatu sıp sanın sakışın bilgeli bolgay “her toz toprak gibi ufalanmış parçalanmış sayısı kadar bilge olacak” (AY: s. 113 / 22, s. 114 / 1).

(48) *kog kıçmuklar kolusınça* “toz toprak sayısınca zaman” (AY: s. 350 / 10-11).

4. Kog Parmanular Sanınça

“Toz toprak sayısınca” dolayısıyla “sonsuz sayıda” anlamındadır. *Parmanu*, Sanskritçe *paramānu* kelimesinden Eski Uygurcaya geçmiş alıntı bir kelimedir. *Eski Uygur Türkçesi Grameri* adlı eserde *Budist ve Mani Terimleri* başlığı altında bu kelime “en küçük parça, zerre” olarak açıklanmıştır (Eraslan 2012: s. 636). *Altun Yaruk*’tan tespit edilen bu yapıda tek bir örnek mevcuttur. (49) numaralı örnek, bu kelime grubunun Eski Uygurlarda nasıl kullanıldığına dair bir ipucu gösterir niteliktedir:

(49) evrinçkençig *koğ parmanular sanınça* tınlıg uğuşları (AY: s. 171 / 17) “(havada) dönüp dolaşan zerreler (Paramānu) sayısınca canlı toplulukları” (Ölmez, 1988: s. 171).

[toz tuman] *parmanular* üze “toz duman zerreleri ile” (AY: s. 75 / 9) örneğinde ise *sanınça* yapısı yoktur, ancak *toz tuman* ile bir ikileme oluşturduğunu göstermek adına bu kısma ilave edilmiştir.

5. Parmanular Sanınça

“Zerre sayısınca” anlamıyla sonsuzluk belirten ve abartı ifade eden bir yapıdır. Bu şekilde kurulu örnekler, *Altun Yaruk* bağlamında iki yerde geçmiştir. Dolayısıyla sık bir kullanımı yoktur. Toplamda dört yerde *parmanu* kelimesi tanımlanmakla beraber (75 / 9, 132a / 19, 171 / 17, 350 / 8), bunlardan 75 / 9 numaralı örnek dışındakiler *sanınça* ile birlikte bir grup oluşturmuş, 75 / 9 örneği ise *toz tuman* ikilemesinin tamlananı fonksiyonunu üstlenmiştir.

(50) yağız yirke tayaklıg *parmanular sanınça* ... (AY: s. 350 / 8-9) “yeryüzüne dayalı zerreler sayısınca ...” (Uçar, 2009: Str 121).

(51) *parmanular sanınça* sı<nı>mız süngükümüz “(havadaki) zerreler (Paramānu) sayısınca (olan) uzvumuz, kemiğimiz” (Ölmez, 1988: s. 93).

6. Ot Yem Sanınça

“Ot sayısınca” anlamıyla yorumlanır. Dolayısıyla “çok sayıda, sayılamayacak kadar çok” anlamlarını karşılar. *Ot yem / ot em* ikilemesi⁵ *Altun Yaruk*’ta pek çok yerde geçmekle beraber *ot yem / ot em sanı-sanınça* kelime grubu aynı metinde tespit edilmemiştir. Sadece *Daśakarmapathāvadānamālā* adlı eserde abartı anlamı katan bu ifade grubu üç örnekte yer almıştır:

(52) *ot yem sanınça* erti [...] “bitki sayısınca idi [...]” (Elmalı, 2016: s. 152).

(53) ve (54) numaralı örneklerde sıfat konumunda yer almış olan bu kelime grubu, (52) numaralı örnekte yüklem içerisindedir. Abartı anlamı taşıyan ve *sanı* ile kurulu örneklerin hepsinin söz dizimsel konumları göz önüne alındığında, yüklem pozisyonunda tespit edilen tek örneğin, 52 numaralı örnek olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

(53) tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan bodisatav yolınta yoriyur erken neçe teñlig edgüler yıǵmıǵı tērmiǵı adın tınlaglar üçün *ot yem sanınça* amrak isig özlerin esirkençsiz köñülün titip ıdalap “tam bilge, Tanrılar Tanrısı Buda’ların çoǵu, bodhisattva yolunda yürür iken nice iyilikler biriktirmişlerdir. (Onlar), pek çok kez sevgili canlarını hiçbir şeyden kaçınmayan gönülleriyle diğerk canlılar için sayısızca terk ettiler.” (Elmalı, 2016: s. 170)

(54) üç miñ [ulug miñ] yertinçü yer suvda toz toprak b[olmuş *kog*] *kıçmuk ot yem sanınça* nara uruǵı teg tolu boşgutlug boşgutsuz şortapan sakardagam anagam arhant pratikabut tözkerinçsiz burhanlar bolsalar “üç bin (büyük bin) dünyada toz toprak olmuş toz (ve) bitki sayısınca, nara tohumu gibi bütünüyle eğitilmiş eğitimsiz Śrotāpanna, Sakṛdāgāmin, Anāgāmin, Arhant, Pratyekabuddha (ve diğerk) derin Budalar olsalar ...” (Elmalı, 2016: s. 216). Bu örnekte *kog kıçmuk ot yem sanınça gibi* birden fazla kalıp yapıların art arda sıralanması; cümledeki abartı ifadesini kuvvetlendirmiştir.

7. Alku Tınlıǵlarınǵ Sanı Sakıǵı

“Bütün insanların sayısınca, sonsuz sayıda” anlamına gelir. *Sanı sakıǵı* ikilemesi “bir şeyin hesabı, sayısı” anlamındadır (Şen, 2015: s. 109). Yapının etimolojisi şu şekildedir: sa-n+1 sa-k-(1)ş+1 [Fiil Kök - Fiilden İsim Yapım Eki + 3.tekil şahıs iyelik eki / Fiil Kök - Fiilden Fiil Yapım Eki -

⁵ yim içim *ot em* kılmak erür (AY: s. 236 / 5), *ot em* bilge bilig (AY: s. 256 / 12), *ot em* kılıp öngedmeser (AY: s. 478 / 17), *ot em* şastırların (AY: s. 585 / 10, s. 586 / 16), *ot em* uzanmakı üze (AY: s. 593 / 11), *ot em* birip (AY: s. 598 / 2), *otug emiğ* yme ked ötgürü bilir (AY: s. 597 / 9), *otun emin* bo tört törlüğ tapıǵın uduǵın tapınsar udunsar (AY: s. 156 / 4) gibi.

Fülden İsim Yapım Eki + 3. tekil şahıs iyelik eki (Şen, 2015: s. 109). Anlam itibarıyla bütün canlıların sayısına karşılık gelmekte ve sayılamayacak kadar çokluk bildirmesi sebebiyle abartı ifadesi oluşturmaktadır.

(55) *alku tınlıglarnıñ sanı sakışı* neçe tenglig bolsa “bütün canlıların sayısı kadar da olsa” (Elmalı, 2016: s. 191). Bu örnekte, abartı ifadesini oluşturan *alku tınlıglarnıñ sanı sakışı* yapısı, işlev itibarıyla belirteç tümleç içerisinde konumlanmıştır.

Altun Yaruk’ta *alku tınlıglarnıñ* isim grubuyla başlayıp *sanınça* veya *sanı* isminin eklenmediği yapılar da mevcuttur ancak çalışmamızın *sanı-sanınça* ile kurulu yapılarla ilgili olması sebebiyle örneklerin dipnotta verilmesi uygun görülmüştür⁶.

Dolayısıyla *Daśakarmapathāvadānamālā* adlı eserde *alku tınlıglarnıñ sanı sakışı* ikilemesiyle tekrarlanan abartılı ifadenin *Altun Yaruk*, Maytrisimit ve diğer taranan Eski Uygurca metinlerde bire bir kullanımına şahit olunmamıştır.

Sonuç

Morfolojik açıdan *sanı* kelimesi ya yalın hâliyle ya da eşitlik ekinin ilavesiyle örneklerde yer almıştır. Ayrıca abartının kuvvetlenmesi açısından sadece *sanı* ile kurulmuş yapılar değil başka abartı ifadelerini sağlayan ikileme veya kelime gruplarının da birlikte kullanımı dikkat çekmiştir: sansız tümen *kolti nayut sanınça* küçük tamuluglar “sayısız tümen kolti nayut sayısınca ufak cehennemlikler” (Tekin, 1976: s. 131 / 8-9), yüz min *kolti nayut sanınça* kalp üdler (Ayazlı, 2012: s. 74) “yüz bin koti nayuta sayısınca kalpa dönemi” (Ayazlı, 2012: s. 168).

Cümle içerisinde *sanı* / *sanınça* ile kurulu yapılar çoğunlukla ismi niteleyen pozisyonda yer almış, ayrıca az sayı da olsa belirteç ve yüklem fonksiyonlarıyla da cümle içerisinde görev üstlenmiştir.

Sanskritçe kelimelerden *asanki*, *nayut*, *kalp*, *kolti*; sayısal terimlerden *yüz min*, *on tümän* kullanımı dışında diğer abartı unsurlarından *kum sanınça*, *ot yem sanınça*, *kog parmanular sanınça*, *kog kıçmuk sanınça* gibi yapılarla da karşılaşılmış hatta bu yapıların abartı ifadesini kuvvetlendirerek metinlerde

⁶ *alku tınlıglarnıñ* asıgılıngı burkan kutın bulayın (AY, 27 / 9), *alku tınlıglarnıñ* taplaglarınıñ (AY: s. 258, s. 262), *alku tınlıglarnıñ* tözlerince nom nomlap (AY: s. 301 / 22), *alku tınlıglarnıñ* edgü yıldızlıg urugların bütürüp bışurup (AY: s. 339 / 14), *alku tınlıglarnıñ* nızvanılıg bag tügünleri (AY: s. 678 / 9).

bir arada işlendiği de gözlenmiştir. Bu durum Eski Uygurca'nın dili işleme becerisinin, dili kullanma potansiyelinin yüksekliğine işaret etmektedir. Sanskritçe kökenli terimlerle oluşmuş *sanı* - *sanınça* yapısındaki abartı ifadelerinde *asanki* ve *kolti* terimlerinin *sanınça* ile arasına başka bir terim alabildiği; *kalp* ve *nayut* terimlerinin kelime grubu kurarken araya kelime kabul etmediği sonucuna varılmıştır. *Kum sanınça*, *kog parmanular sanınça*, *parmanular sanınça*, *ot yem sanınça* ve *alku tınlıglarını sanı sakışı* yapıları kelime sıralamasında tutarlılık sergilemiş; herhangi bir söz dizimsel değişme göstermemiştir.

Taranan metinlerden yola çıkarak *sanı* - *sanınça* ile kurulu abartı ifadesi örneği en çok *kum sanınça* yapısında tespit edilmekte, bunu Sanskritçe kökenli terimlerle oluşan abartı ifadeleri takip etmektedir. Metinler kapsamında *sanı* ve *sanınça* ile kurulu Eski Uygurcadaki abartı ifadeleri ile ilgili olarak şu çıkarımları yapmak da mümkündür:

Hsüan Tsang Biyografisi'nde sadece *kum sanınça* yapısıyla kurulu abartı ifadesi ile karşılaşılr (Ölmez, 1994: s. 95). Bunun yanı sıra *sanın sakışın* ikileme grubu da kaydedilir (Ölmez, 1994: s. 73). Sanskritçe kökenli kelimelerle yahut diğer başlıklardaki abartı ifadeleri *Hsüan Tsang Biyografisi*'nde tanıklanmamıştır. *Altun Yaruk*'ta 21 yerde *kum* kelimesi geçmekle birlikte bunlardan 18'i *kum sanınça*, 1'i *kum sanı* yapısındaki abartı ifadeleridir (Kaya, 1994: s. 570). *Asanki* terimi *Altun Yaruk*'ta 16 yerde tespit edilmiş ancak sadece 2 örnekte *sanınça* ile bir kelime grubu oluşturmuştur. *Kolti* terimi 39 kere tanıklanmış, bunlardan 9'u *kolti sanınça* yapısındadır. Ayrıca 436/22 numaralı örnekte yer alan *kolti nayut san* ifade grubu da bu örneklere dâhil edilebilir. Sanskritçe *nayut* terimiyle kelime grubu oluşturan örnek sayısı ise 7'dir. *Altun Yaruk*'ta *nayut* kelimesi 11 yerde görülüp bu terimin *san* - *sanınça* ile tamlama oluşturma oranı yüksek bir görünüm sergilemektedir. Sanskritçe kelimelerden en çok *kalp* terimi ile karşılaşılr. Buna göre 45 kere bu kelime *Altun Yaruk*'ta geçmiştir. Ancak sadece bir örnekte *sanınça* ile tamlama grubu oluşturmuş, 33 yerde *kalp* terimi üd "zaman" ile bir arada yer almıştır. Dolayısıyla *Altun Yaruk*'ta en fazla geçen kelime olmakla beraber, *sanınça* yapısının en az *kalp* terimini tercih ettiği dikkat çekmektedir. *Kog* kelimesi ise *Altun Yaruk*'ta 8 yerde tespit edilmiş, bunlardan sadece birinde *sanınça* ile tamlama oluşturmuştur. Diğer örneklerde ise *kog kıl-* (AY: s. 370/4), *kog bol-* (AY: s. 370/11) gibi yardımcı fiil grubu içerisinde yer almış yahut AY 113/22, AY 113/8 örneklerinde olduğu gibi *kıçmuk* ile ikileme meydana getirmiştir. Dolayısıyla *kog kıçmuk sanınça* yapısının AY'de tercih edilen bir yapı olmadığı sonucu çıkarılmaktadır. Nitekim *alku tınlıglarını sanı sakışı* ifade grubuna da bu eserde rastlanmamaktadır. *Daşakarmapathāvadānamālā*'da *asanki* terimi 2, *kolti* 8, *kalp* 5 yerde tanıklanıp *nayut* terimiyle karşılaşılmamaktadır. *Asanki* ve *kalp* terimlerinin örnekler arasından *sanı-sanınça* yapılarıyla kurulmuş

şekilleri yoktur. *Kolti* teriminin ise 3 yerde (Elmalı, 2016: s. 190 / 3693, s. 192 / 3779, s. 199 / 3971) *sanınça* ile tamlama oluşturduğu gözlenmiştir. *Ot yem sanınça* ve *alku tınlıglarınig sanı sakışı* kelime grupları ise sadece bu eserde tanıklanmıştır.

Kısaltmalar

AY: Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 607, Ankara.

ED: Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press, Great Britain.

Str: Satır.

Kaynaklar

Ayazlı, Ö. (2011). Mahayana Budizmine Ait Sayı ve Zamanla İlgili Bazı Terimler. *Turkish Studies*, 6(1) Kış: 653-659.

----- (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap - Karşılaştırmalı Metin Yayını*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bang, W. ve Gabain, A. V. (1930). *Turkisch Turfan Texte IV*.

Barutcu, F. S. (1987). *Uygurca Sadaprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Great Britain: Oxford University Press.

Çetin, E. (2012). *Altun Yaruk Yedinci Kitap - Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin*. Adana: Karahan Kitabevi.

Elmalı, M. (2016). *Daşakarmapathāvadānamālā*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 1047, Ankara.

Gabain, A. V. (2007), *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kara, G. ve Zieme, P. (1977). *Berliner Turfantexte VIII. Die Uigurischen Übersetzungen des Guruyogas “Tiefer Weg” von Sa-skya Pandita und der Manjusrinamasangiti, Mit 90 Faksimiles auf 50 Tafeln*. Berlin: Akademia Verlag.

- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kıdambı S. ve Kaya, K. (2013). *Hindî - Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Li, Y. (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Şen, S. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Müller, F. ve Karl, W. (1911). *Uigarica II*, Berlin.
- Ölmez, M. (1988). *Altun Yaruk III. Kitap (5. Bölüm)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- (1994). *Hsüan-Tsang'ın Eski Uygurca Yaşamöyküsü VI. Bölüm*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Tekin, Ş. (1960). *Uygurca Metinler I. Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlah), Vap hua ki atlıg nom çeçeki sudur (saddharmapungdarika-sutra)*, Erzurum: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit, Burkancıların Mehdîsi Maitreya İle Buluşma Uygurca İptidâi Bir Dram (Burkancılığın Vaibhasika Tarikatına Ait Bir Eserin Uygurcası)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S. (1974). *Berliner Turfantexte III, Das Uigurische - Das Insadi Sutra, Mit 69 Faksimiles auf 69 Tafeln*. Berlin: Akademie Verlag.
- Uçar, E. (2009). *Altun Yaruk Sudur, V. Kitap. Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsiyonu Açıklamalar ve Dizin*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.